

ОСОБЛИВОСТІ ВОЛОНТЕРСЬКИХ ПРАКТИК В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ: РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Савінов Володимир,
магістр соціальної педагогіки,
м. н. с. відділу соціальної психології особистості
Інституту соціальної та політичної психології
НАПН України, керівник Київського плейбек-театру
«Дежа вю плюс», м. Київ, Україна
orcid.org/0000-0001-5830-2333

Не лише фахівці соціальної сфери докладають зусиль до її підтримання та розвитку, а також волонтери, тобто люди, які добровільно здійснюють соціально спрямовану неприбуткову діяльність (Про волонтерську діяльність, 2011, ст. 7, п. 1). Особливого значення феномен волонтерства в Україні набув після переможного завершення Революції Гідності та героїчного опору українців російській агресії на сході країни, адже саме тоді волонтерські об'єднання, що допомагали фронту, увійшли до списку суспільних інститутів з позитивним балансом довіри/недовіри (Слюсаревський, 2024, с. 130). Як ще тоді зазначав Координатор системи ООН в Україні Ніл Вокер, «люди мають не лише брати участь, але й брати на себе лідерство задля здійснення змін» (Вокер, 2015 та ін., с. 7). А з початком повномасштабного російського вторгнення у лютому 2022 р. роль волонтерів лише збільшувалася і наразі не зменшується.

Волонтерство робить свій величезний внесок не лише у соціальну сферу як таку, а загалом у життя й боротьбу українського суспільства та держави, особливо набувши загальносуспільного значення як щирий спротив суспільства агресії сусіда. Але самі волонтери вже з 2014 р. перебувають у стані емоційного вигорання (Вознесенська, Сидоркіна, 2019, с. 111) і потребують профілактики психоемоційного вигорання (Лазоренко, 2024, с. 122). Тому для фахівців соціальної сфери волонтери є не лише потужним «плечем допомоги», а й окремою особливою категорією, цільовою аудиторією, на яку має бути спрямовано професійну увагу і для якої власне здійснюватиметься професійна діяльність. Тому про феномен волонтерства варто мати більше інформації, досліджувати його мотивацію, види, форми, методи тощо.

Так, у нашому дослідженні, проведеному відділом соціальної психології особистості Інституту соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України з вересня 2023 по січень 2024 р. (Дворник та ін., 2024) серед іншого було отримано певну інформацію про волонтерські практики (форми), чим я і хочу з вами поділитись у даному матеріалі.

У нас ідеться не про «професійне» волонтерство і не про «безоплатне виконання робіт або надання послуг особами, що здійснюється на основі

сімейних, дружніх чи сусідських відносин, [яке] не є волонтерською діяльністю» (Про волонтерську діяльність, 2011, ст. 1, п. 1), а про волонтерську діяльність всього населення України, тобто умовно масову взаємодопомогу суспільства. Вибірки були стихійною і панельною, тобто частково сформованою за базами організацій, загальний обсяг – 6042 відповідей респондентів (там само, с. 85). Дослідження не є строго репрезентативним, а відображає певні тенденції та особливо взаємозв'язки між різними практиками, показниками здорового способу життя українців чи соціодемографічними даними.

В анкеті волонтерство було однією з 9-ти змістовних тем (сфер) «практик підтримання здоров'я» поряд зі спілкуванням, роботою, рекреацією тощо (там само, с. 89), тобто респондентам пропонувалось оцінити волонтерство як окремий блок своєї нинішньої життєдіяльності, обравши з різних його форм, які вони наразі практикують.

Щодо конкретних різновидів волонтерства, ми пішли не шляхом узагальнення організаційних форм, як наприклад, керування волонтерськими групами, навчання волонтерів, залучення до волонтерства студентства і не поділом на працю у державному і громадському секторі (Вознесенська, Сидоркіна, 2019, с. 110), також не за визначеними у законі напрямками здійснення волонтерської діяльності, як наприклад, з метою підтримки малозабезпечених, здійснення догляду за хворими, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій тощо (Про волонтерську діяльність, 2011, ст. 1, п. 3). Ми сформулювали у своєму експертному середовищі авторів дослідження та пілотажно апробували 6 головних видів самого змісту волонтерської діяльності, які ми вважаємо актуальними під час війни. А саме, конкретне формулювання питання було таким: «Будь ласка, позначте найважливіші для Вас практики підтримання здоров'я та/або додайте власний варіант у кожній з 9-ти наведених тем». І у темі 4 «Волонтерство» було вказано «Виберіть усе, що підходить» та перераховано цих 6 актуальних практик волонтерства з можливістю дописати свій варіант:

- 1) «перераховую кошти на збори»;
- 2) «передаю речі, продукти»;
- 3) «виготовляю необхідну продукцію»;
- 4) «безоплатно надаю свої професійні послуги»;
- 5) «займаюся організаційною діяльністю»;
- 6) «допомагаю безпосередньо на місцях»;
- 7) «Інше: _____».

Врешті відповіді всіх 6042 респондентів розподілились наступним чином.

Таблиця 1

Статистичний розподіл множинного вибору практик волонтерства

Альтернативи практик	Частота	Відсотк
-----------------------------	----------------	----------------

волонтерства (множинний вибір)		и
0. Не використовуюю практики волонтерства для ЗСЖ/не визначено	3	0,05%
1. Перераховую кошти на збори	3496	57,86%
2. Передаю речі, продукти	2249	37,22%
3. Виготовляю необхідну продукцію	227	3,76%
4. Безоплатно надаю свої професійні послуги	528	8,74%
5. Займаюся організаційною діяльністю	288	4,77%
6. Допмагаю безпосередньо на місцях	1107	18,32%
7. Інше	172	2,85%

Вражає, що «Не використовуюю практики волонтерства для ЗСЖ» зазначили лише 0,05%, тобто аж 99,95% людей займаються волонтерством – практично всі! А якщо врахувати, що це питання про волонтерство як засіб підтримки здорового способу життя, то взагалі цікаво: українці розуміють – треба включатись «на повну», адже на кону і наша кров, і наші цінності.

Інші цифри теж наочно видно у табл. 1. Якщо, наприклад, порівняти лідируючу практику волонтерства з дослідженням ПРООН на початку війни, то цифра виходить досить близькою: «У 2014 році кількість українців, які жертвують кошти, збільшилась – 63% робили пожертви, тоді як до 2014 року жертвували кошти 49% українців» (Вокер, 2015 та ін., с. 9), а через 10 років, за нашими даними – майже 58%. Тобто відсоток дещо знизився, але все одно, він значно більший за мирні часи. Можливо, рівень донаткування стабілізувався на «марафонну» дистанцію, а може, просто знаходиться в межах статистичної похибки або через недостатню репрезентативність нашої вибірки.

Ми порахували також кількість практик волонтерства, які обирає кожна окрема людина. Результати виявились такі.

Таблиця 2

Статистичний розподіл кількості вибору практик волонтерства

К-ть практик	Частота	Відсотки
0	3	0,05%
1	4529	74,96%
2	1129	18,69%
3	288	4,77%
4	63	1,04%
5	18	0,30%
6	10	0,17%
7	2	0,03%
Загалом:	6042	100%

Як бачимо, майже 75% вибірки обирають якусь одну практику і на ній

концентруються, але лишається приблизно 25%, які практикують дві та більше форми волонтерства. А отже, ми можемо застосувати кореляційний аналіз між ними, щоб подивитись, чи є статистично взаємопов'язані практики волонтерства – як у спільноті в цілому, так і в окремих випадках.

У результаті попарного кореляційного аналізу всіх 6-ти практик волонтерства між собою, у т.ч. «Інше», тобто загалом цих 7-ми альтернатив, з 42 можливих попарних порівнянь виявилася лише одна (!) кореляція на статистично значущому рівні ($p \leq 0,01$) та з достатнім (середнім) розміром ефекту ($r \geq 0,33$). А саме, практика волонтерства «Перераховую кошти на збори» зворотно пов'язана з практикою «Допомагаю безпосередньо на місцях» ($r = -0,349$). Більше не виявлено навіть слабких ($r \geq 0,2$) кореляцій, тобто люди волонтерять «хто як може», всі інші окремі практики волонтерства одна з одною ніяк не пов'язані.

Про що свідчить цей єдиний зворотний взаємозв'язок – чим більше людина перераховує коштів, тим менше вона допомагає безпосередньо на місцях, і навпаки? Тобто всі, хто «передає речі, продукти», «виготовляє необхідну продукцію», «безоплатно надає свої професійні послуги», «займається організаційною діяльністю» або волонтерить якимось по-іншому – вони донатять грошима досить рівномірно і постійно, а от ті, хто «допомагає безпосередньо на місцях» – не донатять. Здавалося б, що це за такі «жадібні», хоча й «допомагаючі» громадяни України? Більше того, якщо переглянути рядок всіх кореляцій практики «Допомагаю безпосередньо на місцях» з іншими практиками – то там всі зв'язки хоча і є надслабкими, але показово теж зі знаком «мінус» (окрім «займаюся організаційною діяльністю», хоча там лише $r = 0,031$ і на рівні $p \leq 0,05$ – абсолютно незначна кореляція). Тобто ті, хто «допомагає на місцях», частіше більше майже «нічого не роблять» з інших форм волонтерства, хіба окрім краплинки організаційної діяльності. В чому тут справа?

На наш погляд, просто в тому, що всі інші донатять, а також надають іншу волонтерську допомогу саме їм! Це просто різні люди, адже саме волонтери на місцях переважно і є тими суб'єктами, які «енергію» фінансів та іншу допомогу перетворюють на конкретні фізичні речі, справи, дії. Умовно кажучи, відповідно до наших даних, 58% українців перераховують гроші 18-ти % українців, які своєю чергою їх використовують безпосередньо для подолання проблеми, тобто у протистоянні агресії росії та всіх пов'язаних з цим втратах і труднощах. Досить правдоподібне та логічне співвідношення. Чим далі людина знаходиться, тим менше можливостей допомагати «безпосередньо», тому у неї зростає допомога саме грошова. Але виходить, вірно і зворотне: хто безпосередньо на місцях, той дуже рідко допомагає фінансово. Дивний зв'язок, адже і безпосередня допомога, і гроші – є працею, але чому вони майже взаємно виключаються? Хоча в історії волонтерства у європейських країнах вважається, що волонтери «...робили

внески не тільки своїм часом, енергією, але й своїми грошима» (Вознесенська, Сидоркіна, 2019, с. 111). Тоді можливо, що від часів після Першої світової війни і до сьогодні відбувається певна диференціація функцій волонтерства, а особливо, коли воно стає масовим явищем? Сподіваємось, що волонтерська фінансова допомога є достатньою і неперервною, а її використання «на місцях» – цільовим та ефективним.

Цей встановлений нами факт також ще раз підкреслює матеріальність та локалізованість проблеми, на яку найбільше спрямована увага волонтерського руху, – захисту від російського агресора. Дійсно, чинна війна є фізичною, матеріальною загрозою для українців і має визначену, досить локалізовану територію, особливо на землі – це переважно лінія фронту на сході та півдні України, де йдуть активні бойові дії. Але не забуваємо також і про лінію оборони на воді, бо тимчасово повністю втративши вихід до Азовського, не допускаймо цього з Чорним морем. А також про «купол» захисту повітряного простору, адже вся наша територія постійно зазнає потужних терористичних ударів з неба. І у всіх цих вимірах нашого захисту різні форми волонтерства українців не лише співіснують паралельно, а іноді одні з них допомагають далі здійснитись іншим.

Щодо показників кількості виборів практик волонтерства, декілька зв'язків на найбільш статистично значущому рівні ($p \leq 0,01$) таки існують. З 42-х можливих попарних порівнянь виявлено декілька середніх ($r \geq 0,33$) кореляцій.

Таблиця 3

Кореляції кількості виборів практик волонтерства з кожною окремою практикою

Альтернативи практик волонтерства (множинний вибір)	Рівень значущ.	Показники кореляції
0. Не використовую практики волонтерства для ЗСЖ/не визначено	$p \leq 0,01$	-0,044
1. Перераховую кошти на збори	$p \leq 0,01$	0,290
2. Передаю речі, продукти	$p \leq 0,01$	0,469
3. Виготовляю необхідну продукцію	$p \leq 0,01$	0,324
4. Безоплатно надаю свої професійні	$p \leq 0,01$	0,364

послуги		
5. Займаюся організаційною діяльністю	$p \leq 0,01$	0,386
6. Допмагаю безпосередньо на місцях	$p \leq 0,01$	0,171
7. Інше	$p \leq 0,05$	-0,027

Як видно з табл. 2, всі окремі форми волонтерства (окрім «0» та «Інше») позитивно корелюють з їх кількістю, яку людина може брати на себе. Тобто кожний вид волонтерства більш-менш поєднується з іншими, загалом немає якогось явного виключення, яке було б окремим, «винятково» самостійним.

Правда, можна говорити і про певну ієрархічну тенденцію сполученості, у якій найбільш типовою, поєднуваною з усіма іншими практиками волонтерства є «передавання речей, продукції» – лідер кореляції ($r=0,469$), а «допомога безпосередньо на місцях» – на останньому місці ($r=0,171$), тобто саме вона потребує найбільшої концентрації ніби на самій собі. Цікаво, що кореляція «перерахування коштів на збори» з кількістю практик також є дуже слабкою, другою з кінця ($r=0,29$), що також дає підстави вважати її трохи більш «самодостатньою» формою волонтерства, окремою від інших. Умовно кажучи, більшість волонтерів може міркувати так: «Якщо я перераховую кошти на збори, то навіщо ще якась допомога від мене?», тоді як всі інші форми волонтерства комбінуються одна з одною значно краще. До речі, якщо скласти кількість цих двох практик (див. табл. 1; 2) ($58+18=76\%$), то вийдуть приблизно саме ті 75%, які обирають одну практику, постійно концентруючись на чомусь конкретному. Тепер ми знаємо, що це: 1) гроші та 2) безпосередня допомога на місцях. Залишається знову-таки сподіватись, що обсяги фінансової волонтерської допомоги і надалі будуть достатніми, а її використання – організованим, цільовим та врешті ефективним.

І ще одна цікава тенденція, яку ми можемо взяти з нашого масиву даних. У питанні «Інший досвід у зв'язку з повномасштабним вторгненням», де було перераховано різні варіанти специфічного досвіду українців (бойовий військовий досвід, медична/домедична допомога, проживання під окупацією, постраждалий від обстрілів тощо) серед відкритих відповідей «Інше» випадковим чином набралось аж 0,3% волонтерства, яке ми потім виділили в окрему додаткову категорію для обрахувань. Провівши кореляцію цієї відповіді з усіма волонтерськими практиками, зв'язків не було виявлено, але також стала очевидною тенденція, яка з них корелює більше, а яка менше. Лідерами серед них, хоча і надслабкими, на статистично значущому рівні ($p \leq 0,01$) стали «безоплатно надаю свої професійні послуги» ($r=0,111$) та «займаюся організаційною діяльністю» ($r=0,106$). Тоді як з іншими практиками кореляцій немає взагалі. Отже, можна припустити, що саме ці дві форми волонтерства

стали дещо більш «вимушеними», «позасвідомими», «спонтанними», тобто такими, які українцям під час війни «не можна не робити».

Жодних, навіть надслабких кореляцій і групових відмінностей за статтю, віком, працевлаштованістю, зайнятістю, типом професії, місцем проживання та рівнем доходу не було виявлено. Тобто українці волонтерять «всі однаково», а точніше, незалежно від цих характеристик. Хіба що встановлено одну дуже слабку позитивну кореляцію ($r=0,129$; $p\leq 0,01$) з освітою – волонтерської практики «Перераховую кошти на збори», тобто чим вищий рівень освіти, тим більше людина донатить коштів.

Перспективами наступних досліджень є пошук нових інтерпретацій встановлених кореляцій, статистичні порівняння відмінностей за іншими, більш змістовними критеріями особистості, практиками та самооцінками здорового способу життя. Що даватиме змогу більш фахово та ефективно допомагати даній цільовій аудиторії, підтримуючи волонтерство як тотальну форму життєдіяльності українців під час війни з російським агресором.

Висновки. Феномен волонтерства в Україні, набувши особливого значення як відповідь на агресію та геноцид українців з боку РФ, став і суспільним інститутом, і масовою практикою всього населення, адже певне волонтерство практикують понад 99,95% українців, тобто фактично всі. Разом з тим, волонтери, перебуваючи у стані психологічного вигорання, самі потребують уваги та професійної допомоги фахівців соціальної сфери.

Найпоширенішими формами волонтерської діяльності під час війни є перераховування коштів на збори та передавання речей і продуктів. Серед виділених нами 6 практик волонтерства корелюють між собою (зворотно) тільки «Перераховую кошти на збори» та «Допомагаю безпосередньо на місцях». Ймовірно, це просто різні люди, адже саме волонтери на місцях переважно і є тими суб'єктами, які «енергію» фінансів перетворюють на конкретні фізичні речі, справи, дії. І саме ці дві практики волонтерства є найбільш «самодостатніми», слабо поєднуваними з рештою. А найбільш комбінована з іншими, неспецифічна практика – «Передавання речей, продукції».

Особливістю практик «Безоплатно надаю свої професійні послуги» та «Займаюся організаційною діяльністю» є їх найвища «спонтанність», до них люди були залучені ніби позасвідомо, вимушено. Жодних кореляцій і відмінностей за статтю, віком, зайнятістю, типом професії, місцем проживання та рівнем доходу не було виявлено. З соціодемографічних характеристик є одна слабка позитивна кореляція – «Перераховую кошти на збори» з рівнем освіти.

Список використаних джерел

1. *Благодійність очима українців: звіт про дослідження 2021 року.* Київ: Zagoriy Foundation, Соціоінформ.

https://zagoriy.foundation/wp-content/uploads/2021/10/blagodijnist_ochyma_ukrayin_cziv_2021-4.pdf.

2. Вознесенська, О. Л., & Сидоркіна, М. Ю. (2019). *Арт-терапія у подоланні психічної травми: практичний посібник* (2-ге вид., випр. та доповн.). Київ: Золоті ворота.

<http://mediaosvita.org.ua/wp-content/uploads/2020/07/Voznesenska-O.L.-Art-terapiya-u-podolanni-psyhichnoyi-travmy-anotatsiya-zmist.pdf>.

3. Вокер, Н., Волосевич, І., & Савчук, Д. (2015). *Загальнонаціональне дослідження «Волонтерство в Україні»*. Київ: Представництво ООН в Україні, GfK Ukraine та ін.

4. Дворник, М. С., Лазоренко, Б. П., Ларіна, Т. О., Громова, Г. М., Погорільська, Н. І., Савінов, В. В., & Гундертайло, Ю. Д. (2024). Здоровий спосіб життя українців під час війни: первинний аналіз даних опитування. *Психологічні перспективи*, 43, 80-102. <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2024-43-dvo>; <https://lib.iitta.gov.ua/741630>.

5. Лазоренко, Б. П. (2024). Волонтерство як практика здорового способу життя українців в умовах протидії повномасштабній російській агресії: результати емпіричного дослідження. В І. В. Данилюк, Г. К. Юрчинська, Н. І. Погорільська, & Б. Б. Іваненко (Наук. ред.). *Психологічне здоров'я особистості в контексті процесів глобалізації: методологія дослідження, реалії та перспективи*, 29 березня 2024 р.: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (с. 120-123). Київ: Компринт.

6. Про волонтерську діяльність: Закон України № 3236-VI (2011, 19 квітня). *Відомості Верховної Ради України*, (42), 435. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>.

7. Слюсаревський, М. (2024). *Громадська думка і горизонти освіти*. Київ: Талком. <http://doi.org/10.33120/РОНЕ-2024>; <https://lib.iitta.gov.ua/741660>.

МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я ПІД ЧАС ВІЙНИ: ЯК ПІДТРИМУВАТИ ПРАЦІВНИКІВ НА РОБОЧОМУ МІСЦІ

Семчук Надія,

кандидат філософських наук, доцент,
викладач вищої категорії ЗПО «Центр підвищення
кваліфікації Служби зайнятості», м. Київ

Ментальне здоров'я, за визначенням ВООЗ, – це стан добробуту, коли людина може справлятися зі стресами, плідно працювати і робити внесок у свою громаду або спільноту. Наразі через війну всі ці компоненти психічного здоров'я опинилися під впливом тяжких травмувальних чинників. За попередніми прогнозами МОЗ України, з кожним днем кількість осіб, які будуть відчувати наслідки для свого психічного здоров'я, зростатиме. Навіть тих, хто зміг стійко перенести перші місяці повномасштабного вторгнення росії, чекає ментальне